

Jasna Šimić

PRAPOVIJEST ĐAKOVŠTINE

U radu se govori o prapovijesnom razvoju i kulturama na području Đakovštine, od neolitika, preko eneolitika, brončanog doba, halštata i latena, na temelju za sada poznatih arheoloških nalaza i nalazišta. Brojnost lokaliteta, naročito iz pojedinih epoha, svjedoči o sudjelovanju ove regije u zbivanjima na širem europskom prostoru.

Kada želimo načiniti pregled zbivanja i kultura u prapovijesti nekoga kraja, moramo razmotriti njegove prirodne datosti, što znači geološke, pedološke i hidrografske značajke, kao i položaj unutar šire regije i susjednih krajeva. Ovdje ćemo se samo ukratko osvrnuti na te uvjete o kojima u najvećoj mjeri ovisi razvoj svakog područja i njegovo uključivanje u zbivanja na širom europskom prostoru ili, pak, ukoliko su nepovoljni, dovode do izoliranja i stagnacije.

Đakovština je najvećim dijelom plodna valovita ravnica, eolsko-aluvijalnog postanka, što znači da tlo uglavnom čine prapor i riječne naplavine, a mjestimice, naročito u sjeverozapadnom dijelu, to su i vapnenačke stijene maritimnog postanka. Na sjeveru je otvorena ravnica sa nizinom Vuke, na jugu široka savska depresija. Zapadno je brdovit kraj Krndije i Dilja, a istočno valovita nizina prema Bič-bosutskoj utolini. Smještena na istočnom rubu slavonskog gorja i gotovo u sredini između Drave i Save, Đakovština je - otvorena prema svim stranama svijeta - naseljena već u najranijim razdobljima razvoja ljudske civilizacije. O tome govore brojni arheološki nalazi od neolitika, kroz čitavu prapovijest, antički period i srednji vijek, sve do današnjih dana.

Prvi dokumentirani tragovi ljudskog boravka i djelovanja na ovom prostoru potječu iz neolitika - mlađeg kamenog doba i to njegova srednjega i mlađeg razdoblja. Neolitik možemo nazvati prekretnicom u svekolikom razvoju civilizacije. Zahvaljujući vrlo povoljnom klimatskom trenutku i nesumnjivim poticajima bliskoistočnog predindoeuropskog stanovništva, koje se polako kretalo k sjeveru, tijekom 6. tisućljeća pr.n.e. započinje neolitik u našim krajevima. To je vrijeme kada privreda temeljena na lovu i sakupljanju, što je uvjetovalo neprekidno seljenje, bez mogućnosti dužeg obitavanja na istome mjestu, pomalo ustupa mjesto gospodarstvu obrade zemlje i uzgoja domaćih životinja. Obrada tla, odnosno, gajenje pojedinih, tada još nekultiviranih biljaka, znači vezanost za zemlju, a to rezultira sjedišćkim načinom života i izgradnjom trajnih naselja, ponekad kroz više pokoljenja obnavljenih na istom mjestu. Ove izuzetno značajne promjene u gospodarstvu dovele su do niza dalekosežnih posljedica: ljudi su počeli raspolagati zalihama hrane i slobodnim vremenom. To je dovelo do

Diacovensia 1/1995.

razvoja trgovine i pojedinih zanata, od kojih je najznačajnije lončarstvo, te novih duhovnih i socijalnih vrijednosti.

Tijekom toga relativno mirnoga i blagodatnog razdoblja kulturna slika na širem području Panonske nizine i sjevernog Balkana bila je prilično ujednačena. Znači da nije bilo nekih velikih različitosti u načinu života i materijalnoj kulturi u pojedinim užim regijama, a sve lokalne kulture mogu se svesti pod isti zajednički nazivnik.

Najtipičnija kulturna manifestacija srednjega i kasnog neolitika u istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu je sopotska kultura. Nastala je u ovom prostoru na osnovama starčevačke kulture ranog neolitika, uz snažan vinčanski utjecaj s istoka. Pojava sopotske kulture označila je nastup srednjeg neolitika i uključila ovaj prostor u horizont crnopolirane keramike jugoistočne Panonije i Balkanskog poluotoka. Matično sopotsko područje jeste dio Međurječja od srpsko-hrvatske granice na istoku, pa do kalničko-medvedničkog gorja. Na jugu u sopotsko područje ulazi dio bosanske Posavine, a na sjeveru, mađarska Transdanubija, sve do blizine Budimpešte.

Sopotsko je stanovništvo predstavnik tipične neolitičke zemljoradničke privrede, što se iskazuje i odgovarajućim odabirom mjesta za podizanje naselja. U početku su to prirodna uzvišenja nad riječnim vodotokovima, a kasnije se podižu u močvarnim i vodoplavnim regionima i opasuju jarkom i palisadama. Velik dio sopotskih naselja debljim kulturnog sloja pokazuje dugotrajnu upotrebu.

Na području Đakovštine ustanovljeno je nekoliko nalazišta sopotske kulture. Jedno od najvećih i uopće najznačajnijih lokaliteta ovoga kraja, svakako su Štrbinci, nekoliko kilometara južno od Đakova, na putu za Vrpolje. Štrbinci su još u prošlom stoljeću bili poznati kao arheološko nalazište, ali u prvom redu antičko. Već 1895. god. Brunšmid je istraživao rimskodobni horizont,¹ a o njemu su pisali i drugi autori.²

Lokalitet je smješten na južnoj padini velike grede pružene smjerom istok-zapad, u blizini vodotoka. Prapovijesni horizont istraživan je 1979. godine.³ Ustanovljeno je postojanje sopotskog naselja, znatno razorenoga već u antiici, s ostacima jarka i bedema s koljem. Materijalne ostatke čini ponajviše tipična sopotska keramika: šuplje zvonaste noge posuda na nozi, posude s kljunastim drškama, crvene i crne bikonične zdjele, poneke ukrašene otiscima prsta ili žlijebljenim linijama. Osim

1 J. Brunšmid, *Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije*, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (dalje: VHAD) V, Zagreb, 1901., 137-139.

2 B. Raunig, *Štrbinci-Đakovo-antičko nalazište*, Arheološki pregled (dalje: AP) 7, Beograd, 1965., 146-149, T.LV/1. Ibid., *Značajan nalaz na lokalitetu Štrbinci kod Đakova*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske 5, Zagreb, 1965., 147-148.

3 A. Durman, *Štrbinci-Đakovo-gradina sopotske kulture*, AP 23, Beograd, 1982., 32-34.

keramike pronađene su i uobičajene sopotske alatke od kamena i kosti: igle, šila, nožići, strugala, kalupaste sjekire-klinovi i sjekire-čekići.

Drugi velik, ali još neistraživan sopotski lokalitet jesu Budrovci, par kilometara južno od Štrbinaca, s nekoliko položaja na kojima se javljaju neolitički nalazi: Jabučanje, Gradina, Čoravica, Plugarić, Crnilovac. Svi su već spominjani u literaturi.⁴ Izgleda da je u okolici Budrovaca postojao čitav kompleks neolitičkih naseobina, kojemu je možda pripadala i ona na Štrbincima. Svi nalazi su slučajni i površinski, a čini ih keramika i kamene izrađevine.

Materijal sopotskog karaktera ustanovljen je na još nekoliko nalazišta Đakovštine, npr. u Viškovcima, sjeveroistočno od Đakova, također na nekoliko položaja (Gradina, Kamenjača, Petljak),⁵ zatim u Mrzoviću (Čergarije, Popova livada, Gradina),⁶ gdje je ustanovljena kasna faza sopotske kulture, oblicima i načinom ukrašavanja keramike povezana s kulturom Seče ranoga eneolitika koprivničke Podravine. To ukazuje na seobu populacije kasne sopotske kulture u sjeverozapadnu Hrvatsku.

Kao neolitički, spominju se i sljedeći lokaliteti: Dragotin, Gajgerova pustara kod Đakova, Satnica-Gradac i Šarvis, Gorjani-Kameniste (Crkvište), Đakovo-Ružinci, Velika Kopanica, Vir i Selište, Vuka (iza groblja), zatim Koritna, Punitovci, Semeljci.⁷

Ovaj kratki pregled pokazuje vrlo velik broj neolitičkih lokaliteta u Đakovštini, od kojih većinu možemo sa sigurnošću pripisati sopotskoj kulturi. To govori o velikoj gustoći naseljenosti ovoga dijela Slavonije u neolitiku, što je posljedica povoljnih okolnosti koje su djelovale na razvoj i povećanje populacije.

Razdoblje eneolitika slabije je poznato na ovom području. Razmotrit ćemo najprije neke osnovne značajke ovoga razdoblja. Krajem neolitika i početkom eneolitika (kraj 4. i početak 3. tisućljeća pr.n.e.) dogodile su se na širem području Karpatske kotline i sjevernog Balkana velike promjene, kao rezultat krupnih etničkih pomicanja vezanih za indoevropsku seobu iz stepskih oblasti crnomorskog primorja i južne Ukrajine. Populacijsko sažimanje s balkansko-podunavskim prostorom

4 H. Dekker, *Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike* (dalje: Đakovo i njegova okolica) Đakovo, 1959., 13, sl. na str. 15-gore, sl. na str. 19. Katalog arheoloških nalazišta. Z. Marković, *Prilog poznavanju prehistorijskih nalaza Đakovštine*, Đakovo i njegova okolica sv. 2, Đakovo 1982., 95, T.3/1-5. K. Minichreiter, *Arheološko rekonstruiranje Slavonije*, AP 20, Beograd, 1978., 181-182. Ibid., *Rekonstruiranje arheoloških terena u općini Đakovo*, Glasnik slavonskih muzeja (dalje: GSM) 37, Vukovar, 1978., 39-40.

5 Z. Marković, o.c., 95-96, T.1/6-7. K. Minichreiter, GSM 37, 40-41. Ibid., AP 20, 182. H. Dekker, o.c., Katalog, 50,51.

6 Z. Marković, o.c., 96, T.3/6.

7 J. Bösendorfer, *Osijek i okolica u prehistorijskim eonima*, Osječki zbornik I, Osijek, 1942.

prouzročilo je opću smjenu neolitičkih kultura novim eneolitičkim zajednicama. Međutim, istovremeno se javljaju i kulture nastale spontanijem razvojem na neolitičkim osnovama.

Osnovna ekonomska značajka eneolitika je početak upotrebe metala - zlata i bakra. Bakar je kopan tamo gdje se pojavljivao u samorodnom obliku i zatim prerađivan najprije kovanjem, a potom i lijevanjem. Kako mnogim zajednicama nisu bila pristupačna ležišta bakra, postao je značajnim predmetom razmjene. Tijekom eneolitika obrazovani su regionalni radionički centri, na čijim su područjima kolale identične ili slične metalne izradvine. Smjenom kultura u eneolitiku došlo je do promjena u društvenom sustavu i duhovnim vrijednostima. To je vrijeme obrazovanja patrijarhalnih zajednica s plemenskom organizacijom i početak društvenog raslojavanja. Što se tiče gospodarstva, veliko značenje ponovo stječe lov i nomadsko stočarstvo.

Na početku eneolitika javlja se u Slavoniji i lasinjska kultura⁸ sa tri do sada poznata lokaliteta u Đakovštini: Mrzović-Gradina, Paljevina-Na bukvi i Kuševac-Grabrovac.⁹ Ovdášnji lasinjski nalazi pokazuju značajke kasne faze ove kulture; keramika je ukrašena plastičnim aplikacijama i urezanim motivima.

Nakon lasinjske, na području Đakovštine pojavljuje se kultura Retz-Gajary, koja nastavlja eneolitički razvoj na gotovo čitavom području sjeverne Hrvatske, od okolice Đakova do okolice Ivanca u Hrvatskom zagorju. Na tlu Slavonije je, jednako kao i njezina prethodnica, prilično neistražena. U Đakovštini su za sada poznata tri nalazišta ove kulture: Kuševac-Grabrovac, Đakovačka Satnica-Katinska i Paljevina-Na bukvi.¹⁰ Tipični keramički nalazi tipa Hrnjevac Retz-Gajary kulture, koji se javlja u Slavoniji, jesu crne, crveno-smeđe i sive boje, ponekad ukrašeni urezanim, bijelo inkrustiranim motivima raznih kombinacija šrafiranih trokuta i mreža. Uobičajeni oblici su šalice s visokim trakastim ručkama, zdjele s izvijenim obodom, kuglaste zdjele itd.

Tijekom eneolitika ovdje se pojavljuju druge, u Slavoniji dosta dobro proučene i vrlo rasprostranjene kulture. To su badenska, kostolacka i vučedolska kultura. Badenski materijal zasad je pouzdano utvrđen samo na ciglani u Kuševcu, zahvaljujući iskopavanjima 1980. i 1981. godine,¹¹ kada je iznad sopotskog naselja otkriveno i kasnoba-

8 Z. Marković, *Problem ranog eneolita u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (dalje: VAMZ) 3. ser. sv. XVIII, Zagreb, 1985., 1-34.

9 Ibid., VAMZ XVIII, 19. Ibid., Đakovo i njegova okolica sv. 2, 96, T.3/7.8. Ibid., *Neka pitanja neolita, eneolita i brončanog doba našičkog kraja i Đakovštine*, Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (dalje: IHAD) sv. 9, Zagreb, 1984., 19, sl.3/8,9.

10 Ibid., VAMZ XVIII, 20. Ibid., *Đakovo i njegova okolica sv. 2*, 93-94, T.1/1-5. Ibid., IHAD sv. 9, 19, sl. 4/1,2.

11 Ibid., IHAD sv.9, 22. I. Pavlović, *Rezultati arheoloških iskopavanja na lokalitetu Grabrovac u*

densko, sa zemuničnim objektima i puno ulomaka keramike ukrašene plastičnim trakama s otiscima prsta, urezanim mrežama ili prepletima, često s točkastim ubodima. U badenskom sloju pojavili su se i kostolački nalazi,¹² pa stoga nije jasno je li ova keramika samo import u badenskom naselju ili je postojalo i naselje kostolačke kulture. Nalazi kostolačkog tipa javljaju se i u Štrbincima.¹³

Vučedolska, posljednja i najrazvijenija eneolitička kultura slavonsko-srijemskog prostora, pa i čitave južne Panonije i srednjega Podunavlja, u Đakovštini je poznata na svega par lokaliteta. To su Mrzović-Gradina s kasnom i Viškovački vinogradi s ranom vučedolskom kulturom,¹⁴ čija je keramika ukrašena brazdastim ubadanjem i urezivanjem, te žigosanjem. Sudeći prema ovim nalazima na ovome bi području trebalo očekivati i ostale razvojne stupnjeve vučedolske kulture.

Nalazi s eneolitičkim značajkama susreću se na još nekim mjestima, npr. u Strizivojni - Šimenica¹⁵ i Vrbici.

Nastup brončanog doba (kraj 3. i početak 2. tisućljeća pr. n. e.) prouzročio je nove kulturno-etničke odnose. Umjesto malog broja prilično homogenih kultura koje su pokrivala velika područja, u brončanom dobu se pojavljuje više jasno izdvojenih, međusobno slabije povezanih grupa. To je, vjerojatno, posljedica zadnjega vala indoeuropske seobe, pristiglog u naše krajeve u doba eneolitika, nakon čega dolazi tek do manjih etničkih pomicanja.

Društveno raslojavanje započeto u eneolitiku nastavilo se i dalje. Kulturne grupe koje su živjele pretežno od nomadskog stočarstva, sastojale su se od manjih zajednica tipa šire obitelji, s relativno labilnim vezama unutar većih grupa.

Privreda brončanog doba dijelom se zasniva na daljem razvoju grana dominantnih i u prethodnom razdoblju. Pored zemljoradnje važno je bilo i stočarstvo, koje je davalo višak proizvoda nužan za razmjenu, kojom su pojedine zajednice dolazile do brončanih proizvoda. U panonsko-podunavskom prostoru vjerojatno je postojala vlastita proizvodnja, temeljena na izvoru sirovina iz prikarpatskih rudonosnih

---

godini 1980., IHAD sv. 9, 54, sl. 1/2-10, sl.2/1-5. I. Pavlović i Z.Bojčić, *Ciglana »Grabovac»*, Đakovo-prethistorijsko naselje, AP 22, Beograd, 1981., 27, T.XV/3-8.

12 I. Pavlović, IHAD sv.9, 54, sl.3/1. I. Pavlović i Z. Bojčić, o.c., 28, T.XVI/1,2.

13 Z. Marković, *Đakovo i njegova okolica sv. 2*, 94, T.2/4.

14 H.Dekker, o.c., sl. na str. 21 i 22-gore. S. Dimitrijević, *Zur Frage der Genese und die Gliederung der Vučedoler Kultur in dem Zwischenstromlande Donau-Drau-Save*, VAMZ 3. ser. sv. X-XI, Zagreb, 1977.-78., 5. Z. Marković, IHAD sv. 9, 22, sl. 4/6,7. Ibid., *Đakovo i njegova okolica sv. 2*, 96, T. 3/8.

15 I. Pavlović, *Šimenica - novi arheološki lokalitet*, Đakovo i njegova okolica sv. 2, 109, T.2/11,9.

oblasti. Tijekom ovog razdoblja upotreba bronce proširila se u svim kulturama i grupama, a lokalne radionice proizvodile su raznolik i brojnan repertoar oblika.

Početak brončanog doba relativno je mirno razdoblje, kada u istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu egzistira vinkovačka kultura nastala na vučedolskim osnovama, uz neke nove elemente. U Đakovštini je ovo vrijeme gotovo potpuno nepoznato, iako su ponegdje registrirani nalazi ranobrončanog karaktera, npr. Budrovci-Jabučanje, Đurđenci.¹⁶ Prvi pouzdani dokaz postojanja vinkovačke kulture nedavno je nalaz s lokaliteta Viškovci-Gradina (viškovački vinogradi), na kojemu su ranije ustanovljeni sopotski, vučedolski i licenski nalazi.¹⁷ Sudeći prema keramici radi se o starijem razvojnem stupnju vinkovačke kulture.

Krajem ranoga i početkom srednjeg brončanog doba javljaju se u Slavoniji dvije kulture: jedna proširena sa sjeverozapada iz alpskog područja, a druga sa sjevera, iz mađarske Transdanubije. To su licenska i panonska inkrustirana keramika. Nije rijetkost da se ove dvije kulture javljaju na istom lokalitetu. Takav je slučaj i na Grabrovcu u Kuševcu, gdje je pri istraživanju 1980. godine pronađena starija licenska keramika s motivom valovnice, zajedno s tipičnom keramikom južne grupe panonske inkrustirane keramike.¹⁸

Licenska keramika ustanovljena je još u Štrbincima¹⁹ i Viškovcima,²⁰ a panonska inkrustirana keramika u Budrovcima-Jabučanje.²¹

Iz vremena srednjega brončanog doba na čitavom području Đakovštine raspoložemo sa svega nekoliko nalaza. U Budrovcima, na lokalitetu Jabučanje, opažena je keramika vatinske kulture: jedan crni vrčić s »roščićem« na vrhu drške,²² a od ranije su poznate vatinske amforice iz Trnave²³ i Osatine,²⁴. Dva metalna predmeta također pripadaju ovom vremenu, odnosno vatinskoj kulturi, koja je u Slavoniji i zapadnom Srijemu razvila jedan svoj poseban oblik - srijemsko-slavon-

16 Z. Marković, *Đakovo i njegova okolica sv. 2*, 97, T.1/8.

17 Ibid., *Novi lokalitet vinkovačke kulture kod Đakova*, GSM 48-49, Vukovar, 1984., 4-7.

18 Ibid., IHAD sv. 9, 22-23. I. Pavlović, IHAD sv. 9, 54-59, 60, sl. 3/4-9. sl. 4.1-10, sl. 5/4. I. Pavlović i Z. Bojčić, o.c., 28, T. XVI/3-8, T. XVII/1-21.

19 Z. Marković, *Đakovo i njegova okolica sv. 2*, 94. Ibid., IHAD sv.9, 22.

20 Ibid., *Đakovo i njegova okolica sv. 2*, 96. Ibid., IHAD sv.9, 22.

21 Ibid., IHAD sv. 9, 23, sl. 5/7.

22 Ibid., o.c., sl.5/8. Ibid., *Đakovo i njegova okolica sv.2*, 95.

23 Z.Vinski, *Brončanodobne ostave Lovas i Vukovar*, VAMZ 3. ser. sv. I, Zagreb, 1958., 23.

24 Ibid., o.c., 23, T.X/10

sku vatinsku kulturu.²⁵ Krilasta igla s lokaliteta Satnica-Katinsa²⁶ odavno je poznata i obrađivana u literaturi.²⁷ Ovakve igle rasprostranjene su na području vatinske kulture i posebnost su nošnje južnopanonskog stanovništva, nosilaca ove grupe i njezinih regionalnih tipova.²⁸

S Rakove pustare u blizini Đakova potječe brončana narukvica šakastog tipa, s krajevima raskucanima u trokutaste pločice, s uvijenim vanjskim rubom. Ukrašena je urezanim linijama i motivima šrafiranih trokuta i jelove grančice.²⁹ Ovo je do sada jedinstven nalaz u Slavoniji, jer su za sada takve narukvice poznate iz Srbije (donje Pomoravlje i srpsko Podunavlje).³⁰ Međutim, slične, iako neukrašene narukvice nađene su u okviru grobnog nalaza kulture panonske inkrustirane keramike u Kopačevu, u Baranji.³¹ Ovih nekoliko nalaza neosporno pokazuje postojanje i život vatinske kulture u srednjem brončanom dobu Đakovštine.

Kasno brončano doba vrijeme je velikih previranja. U naš prostor je iz srednje Europe potpuno prodirala kultura polja sa žarama, zaposjevši čitavu Panoniju, sve do donjeg Podunavlja. Iako u pojedinim krajevima znatno izmijenjena djelovanjem različitih supstrata, posvuda je proširila svoju osnovnu značajku: paljevinski ukop u žarama koje čine velike nekropole. To je vrijeme početka obrazovanja Panona, koji su tijekom narednog razdoblja nastanjivali naše krajeve. Na tlu Slavonije ova kultura egzistira u vremenskom rasponu od 13. pa do pred kraj 8. st.pr.n.e., i razvija se kroz nekoliko stupnjeva.

Najstarija manifestacija kulture žarnih polja u savsko-dravskom međurječju jeste virovitička grupa, čije nalaze možemo pratiti od kalničko-medvedničkog gorja na zapadu, sve do Iloka na istoku. Ovom horizontu na području Đakovštine pripada jedna zdjelica na nožici iz Đakovačke Breznice.³² Virovitička je grupa krajem 13. st. naglo prekinuta ekspanzijom iz kulturnog kruga Baierdorf-Velaticice, što je dovelo do obrazovanja nove grupe - grupe Zagreb. Ona obilježava drugi

---

25 N. Majnarić-Pandžić, *Srednje brončano doba u istočnoj Slavoniji i Baranji*, IHAD sv.9, 63-80.

26 H. Dekker, o.c., sl. na str. 27-desno.

27 N. Majnarić-Pandžić, *Prilog tipologiji i rasprostranjenosti krilastih igala*, Rad vojvodanskih muzeja 20, Novi Sad, 1971., 21, T.II/4. D. Balen-Letunić, *Prilog proučavanju nakita Koszider-horizonta u jugoslavenskom Podunavlju*, VAMZ 3, ser, sv. X-XI, Zagreb, 1977.-78., 109, karta rasprostiranja (T.VI).

28 N. Majnarić-Pandžić, IHAD sv. 9, 77, sl. 10/1.

29 B. Raunig, *Lokalitet Rakova pustara kod Đakova*, Zbornik slavonskih muzeja 1, Županja, 1969., 129-131, sl. 1, 1a.

30 M. Garašanin, *Katalog metala*, Praistorija I, Narodni muzej, Beograd, 1954., 65-66.

31 J. Šimić, *Nalaz južnopanonske inkrustirane keramike iz Kopačeva*, Anali Zavoda za znanstveni rad JAZU, sv. 3, Osijek, 1984., 23, 24, 27, 28, T.16/6.

32 K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, (dalje: Kultura polja sa žarama) Zadar, 1973., 46, 179, T.XVI/6.

horizont kulture žarnih polja u Hrvatskoj, a rasprostire se uglavnom na području prethodne grupe. Ovo nemirno razdoblje obilježeno je brojnim ostavama. Ostave predstavljaju najbogatiji fundus kulture žarnih polja na južnopanonskom prostoru uopće. Namjena im je višestruka i različita. Možemo ih, u osnovi, svrstati u dvije grupe: sakralne i profane ostave. Sakralne su uglavnom kultne, s votivnom namjenom i često se sastoje od samo par vrsta predmeta. Profane ostave su ili one ljevača bronce, a možda i putujućih trgovaca, ili su, najčešće, pohranjena materijalna vrijednost pred nekom opasnošću.

Drugom horizontu kulture žarnih polja u Đakovštini pripada brončana fibula u obliku violinskog gudala, nađena u uništenom žarnom grobu, pored Gorjana.³³ Ovakve fibule potječu iz Egeje, s kraja 13. i u 12. st. pr.n.e., odakle su se proširile preko Balkana na Apeninski poluotok i Siciliju, te u srednju Europu, gdje su potom izrađivane u lokalnim radionicama. I primjerak iz Gorjana vjerojatno je izrađen u jednoj od domaćih radionica u međurječju Drave i Save.

Ovom horizontu pripadaju i dvije ostave; jedna iz Velikog Nabrda, poznata već odavna i druga, iz Punitovaca, otkrivena u novije vrijeme. Prva ostava sadrži 224 komada bronce: narukvice, privjeske, igle, fibulu u obliku violinskog gudala, dugmeta, ulomke kacige i knemida, ukrasne ploče, ulomke limenih posuda, koplja, mačeve, šuplje sjekire, sjekire sa zaliscima, srpove, pile itd.³⁴ Pojedini predmeti upućuju na starije, još srednjobrončanodobne tradicije, a kaciga spada među najstarije primjerke kaciga tipa kape.

Ostava iz Punitovaca³⁵ sadrži znatno manje komada brončanih predmeta: mačeve, koplja, sjekire šuplje i sa zaliscima, okrugle ukrasne ploče od tzv. bijele bronce, te najviše srpova. Naročito je značenje ove ostave u tome što sadrži mačeve istočnoalpskog, odnosno srednjoeuropskog podrijetla.

Pojava ulomaka kaciga, plamenastih koplja, knemida, mačeva s drškom u obliku jezička i sjekira sa zaliscima, dozvoljava pretpostavku o masovnom naoružanju stanovništva međurječja na početku kasnoga brončanog doba. Ostaci kaciga i knemida pružaju podatke o opremi vjerojatno onih ratnika, koji su u prvom valu egejske seobe sudjelovali u napadu na istočnomediteranski svijet, krajem 13. i u 12. st. p. n. e. i u rušenju niza tadašnjih gradova u Maloj Aziji, Tesaliji, Egeji i Makedoniji, pa i same Mikene.

Na samom kraju brončanoga doba nastala je i razvila se na području istočne Slavonije i Baranje grupa Dalj, čiji je razvoj potaknula

33 Ibid., o.c., 76, 116, 118, 179-180, T. XXVI/21, T. XCI/5. Ibid., *Fibule u obliku violinskog gudala u Jugoslaviji*, VAMZ 3. ser. sv. VIII, Zagreb, 1974., sl. 1, str. 13, T. VI/4.

34 Ibid. *Kultura polja sa žarama*, 80, 85-86, 114-115, 118, 186, T. XLIV-XLVII, T. XC/6.

35 Ibid., *Ostava kasnog brončanog doba iz Punitovaca*, VAMZ 3. ser. sv. XII-XIII, Zagreb, 1979-80., 87-99, T. I-VI.

grupa Val, koja je, na prijelazu iz 2. i 1. tisućljeće p.n.e. prodrla iz sjeveroistočne Transdanubije prema jugu. Daljska je grupa izraziti predstavnik srednjopodunavske kulture žarnih polja. Zauzela je područje slavonsko-baranjsko-zapadnosrijemskog Podunavlja i ovdje se zadržala i nakon završetka brončanog doba, kroz čitav halštat, sve do dolaska Kelta krajem 4. st. p.n.e., doduše, u nešto izmijenjenom obliku, uslijed različitih kulturnih utjecaja.

Pojedini nalazi daju naslutiti prisustvo daljske grupe i na području Đakovštine. Na lokalitetu Strizivojna-Šimenica, prigodom istraživanja latenske lončarske peći, ustanovljen je i kasnobrončanodobni horizont, sa nalazima, po svoj prilici, daljskoga tipa.³⁶ Ulomci daljskih posuda s kaneliranim trbusima uočeni su i u Budrovcima-Jabučanje,³⁷ čime ovaj lokalitet pokazuje neprekinuti kontinuitet naseljavanja od srednjega neolitika, pa sve do u halštat. Keramiku daljskog obilježja nalazimo i na Štrbincima,³⁸ što i na ovom lokalitetu dokumentira život kroz čitavu prapovijest, tim više što se spominju i latenski nalazi sa Štrbinaca.

Na ciglani Grabrovac u Kuševcu također treba računati s horizontom mlađe daljske grupe, sudeći prema nalazu skeletnoga groba s tordiranom brončanom narukvicom.³⁹

Život daljske grupe nije prekinuo tračko-kimerijski prodor s istoka krajem 8. st.p.n.e., već je, uz kulturne i etničke infiltracije s ilirskog područja južno od Save, te iz kruga halštatske kulture istočnoalpskog prostora, potaknuo njezin unutrašnji razvoj u kulturu starijeg željeznog doba. Halštat je trajao do kraja 4. st. p.n.e., kada su u naše krajeve stigli Kelti iz srednje Europe. Kelti su prodrli sve do Makedonije i Grčke, ali su se, suzbijeni pred Delfima, vratili na sjever i u jugoslavenskom Podunavlju, Posavini i Pomoravlju osnovali plemensku zajednicu Skordiska. Etnički sastav bio im je raznolik. Osim keltskih plemena njihova je zajednica uključivala i domorodačko stanovništvo: Panone, Tračane, Dačane. Nezavisnost im je trajala tijekom posljednjih triju stoljeća stare ere, kada su ih porazili Rimljani. Prva dva stoljeća vrijeme su (njihova) kulturnog i ekonomskog napretka, u kojem je njihova materijalna kultura potisnula domorodačku, halštatsku. Posljednje stoljeće pr.n.e. razdoblje je njihove stagnacije zbog sve češćih ratova s Rimljanima i jačanja Dačana. U tom vremenu Kelti su posvuda podizali utvrđena naselja - oppida - kakva su otkrivena na nekoliko mjesta u Slavoniji. I nakon osvojenja od Rimljana latenska je tradicija nastavila život, sve dok se keltsko stanovništvo nije potpuno asimiliralo i romaniziralo.

36 I. Pavlović, *Đakovo i njegova okolica sv. 2*, 109, T.2/15-17, T.3/18-20.

37 Z. Marković, *Đakovo i njegova okolica sv.2*, 95, T.3/4.

38 Ibid., o.c., 94.

39 I. Pavlović, *IHAD sv. 9*, 53, sl.1/1.

Osnovu društvenog uređenja Skordiska činila je dominacija ratnika i napredna proizvodnja. Izrađivali su velike serije keramčarskih i metalnih proizvoda, naročito željeznog oruđa i oružja, te brončanog nakita. Njihovom je pojavom u Podunavlju započela široka proizvodnja i upotreba željeza. Druga velika tehnološka novina za podunavsko halštatsko stanovništvo bilo je lončarsko kolo, kojim su proizvodili velike količine kvalitetne keramike za tržište. O ekonomskoj snazi Skordiska govori i činjenica da su već od kraja 2. st. p.n.e. kovali vlastiti novac.

Razdoblje latena gotovo je potpuno nepoznato u Đakovštini, iako s priličnom sigurnošću možemo pretpostaviti da je i ovo područje bilo uključeno u sva zbivanja što su se odvijala na ovome tlu tijekom nekoliko stoljeća keltske prevlasti.

Najveći do sada poznati latenski lokalitet u Đakovštini jeste Strizivojna-Simenica, gdje je prije desetak godina otkrivena i istražena keltska lončarska peć, sa nalazima keramike nasebinskog karaktera.⁴⁰ Ovaj nalaz nedvosmisleno govori o postojanju naselja - izgleda iz vremena kasnog latena - a pronađeni primjerci ranocarske rimske keramike svjedoče o kontinuitetu života naselja i početkom antičkog razdoblja.

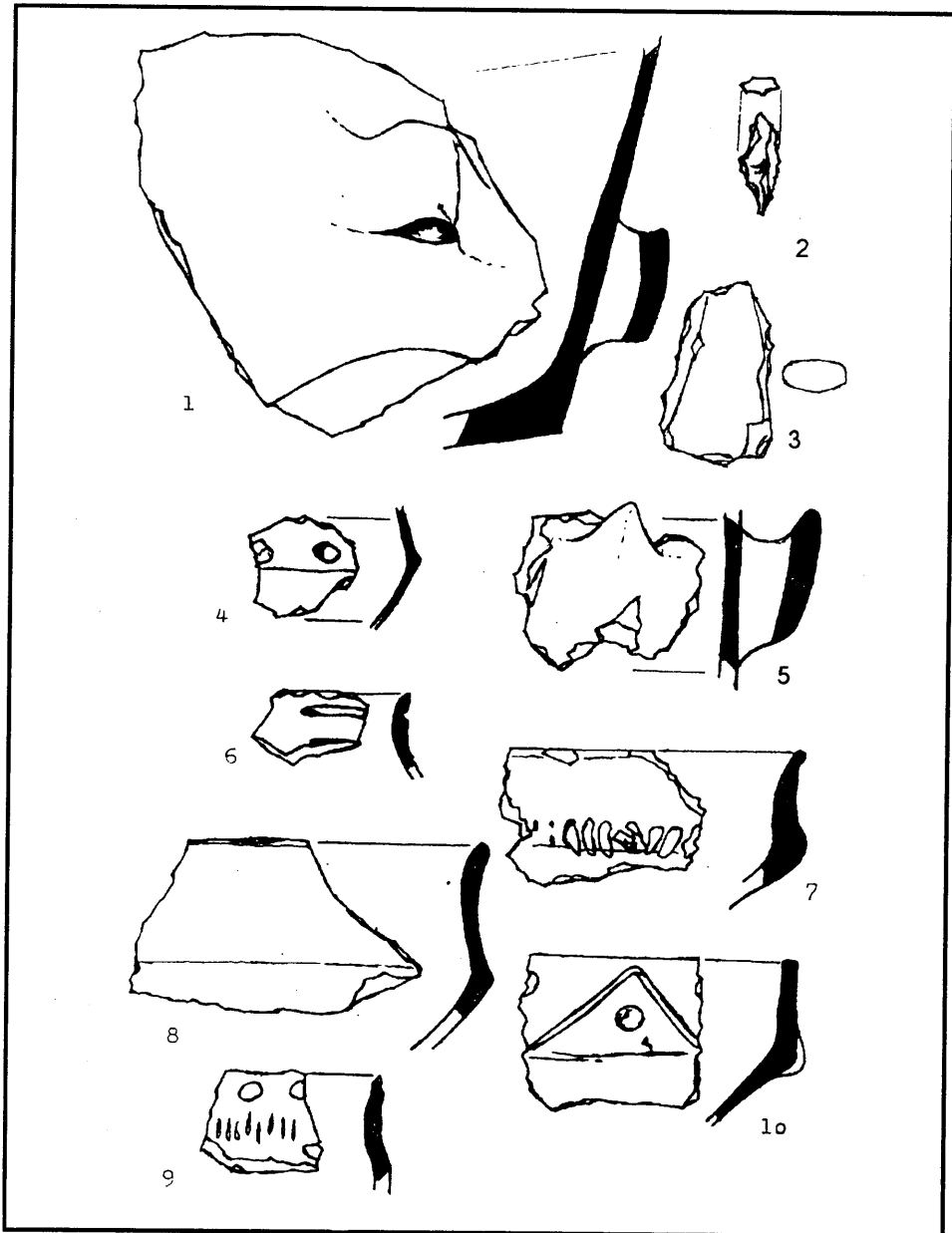
Latenski nalazi, doduše slučajni i površinski, ustanovljeni su i na nekim drugim lokalitetima, npr. Ružinci, Đakovo-Bajnak, Budrovci-Jabučanje i Semberija, Štrbinci,⁴¹ Viškovci-Gradina, Mrzović.⁴²

Ovaj kratki pregled prapovijesti Đakovštine ima dvojaku svrhu. U prvom redu njime su predloženi razvoj i zbivanja tijekom nekoliko tisuća godina prapovijesti ovoga dijela Slavonije, na temelju nama danas poznatih arheoloških nalazišta i nalaza. Oni svjedoče o integritetu ove regije u kulturni, socijalni i etnički razvoj na širem području južne Panonije i Podunavlja. S druge strane, uočljivo je vrlo oskudno poznavanje pojedinih kultura, ili, pak, čitavih epoha. To je rezultat neistraženosti, jer, osim sa rijetkih istraživanih lokaliteta, gotovo svi nalazi su slučajni, a na osnovu njih možemo donositi samo vrlo općenite zaključke. Nekoliko je značajnih višeslojnih lokaliteta u Đakovštini. To su: Budrovci, Štrbinci, Viškovci i Kuševac, čije bi istraživanje, vjerujemo, značilo velik doprinos poznavanju prapovijesti Slavonije i arheološkoj znanosti uopće. Također je moguće, zapravo gotovo sigurno, da nam i ostali lokaliteti mogu pružiti velika iznenađenja i dati odgovore na brojna neriješena pitanja o najstarijem naseljavanju, životu i razvoju na tlu Slavonije, pa i čitave južne Panonije.

⁴⁰ Ibid., *Đakovo i njegova okolica sv.2*, 105-111, T.3/21-23, T.4/24-28. Ibid., *Otkriće lončarske peći na Šimenici kod Strizivojne*, GSM 39, Vukovar, 1979., 23-24.

⁴¹ H. Dekker, o.c., *Katalog arheoloških nalazišta*, sl. na str. 29. K. Minichreiter, AP 20, 181-182. Ibid., GSM 37, 38-41.

⁴² Z. Marković, GSM 48-49, 4.

TAB. 1.

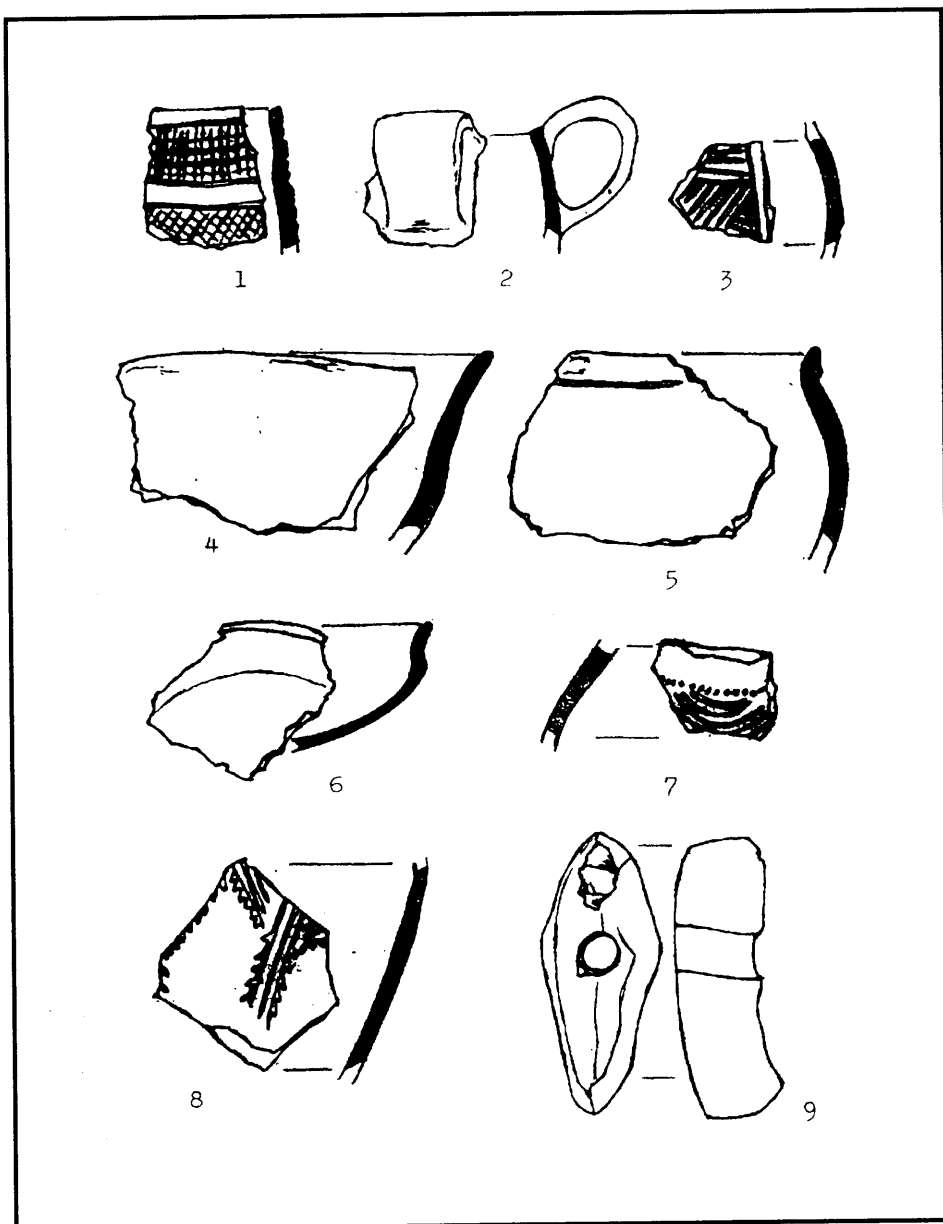
1 - 4 Štrbinci, neolitik

5 - 6 Viškovci/Viškovački vinogradi, neolitik

7 - 9 Budrovci/Jabučanje, neolitik

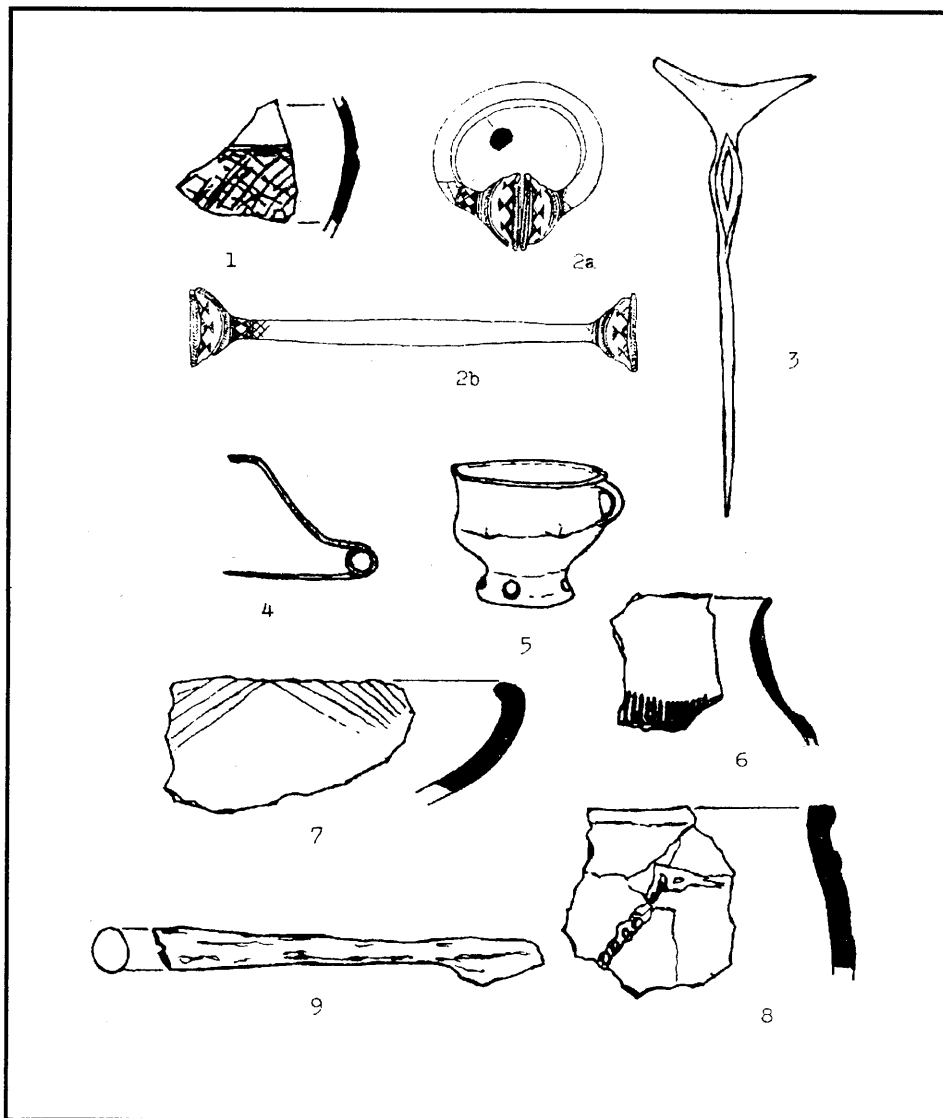
10 Mrzović/Gradina, neolitik

Diacovensia 1/1995.

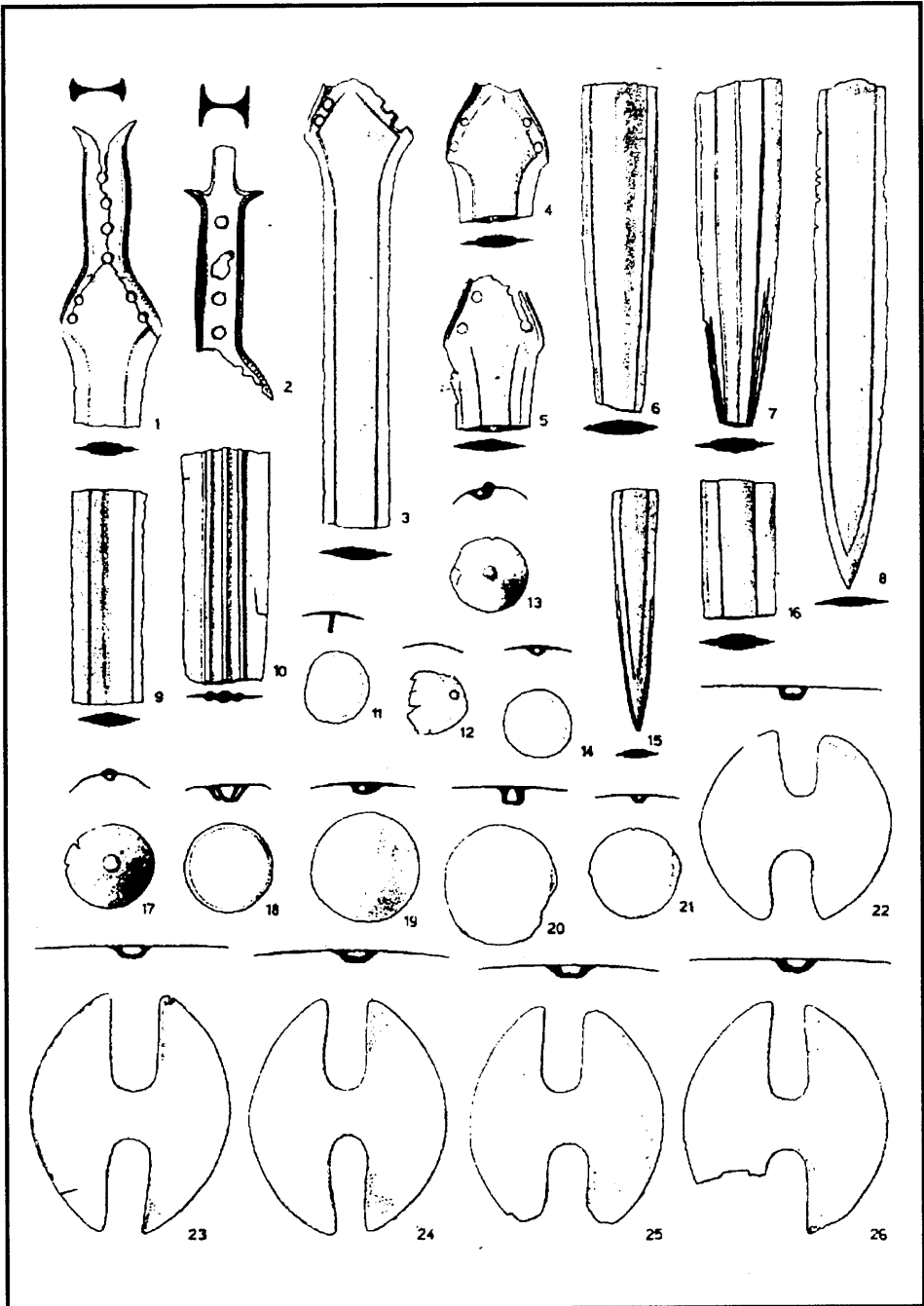
TAB. 2.

- 1 - 5 Đakovačka Satnica/Katinska, eneolitik (Retz-Gajary)
- 6 Štrbinci, eneolitik
- 7 Mrzović/Gradina, eneolitik (lasinjska kultura)
- 8 Mrzović/Gradina, eneolitik (vučedolska kultura)
- 9 Đurdanci, rano brončano doba

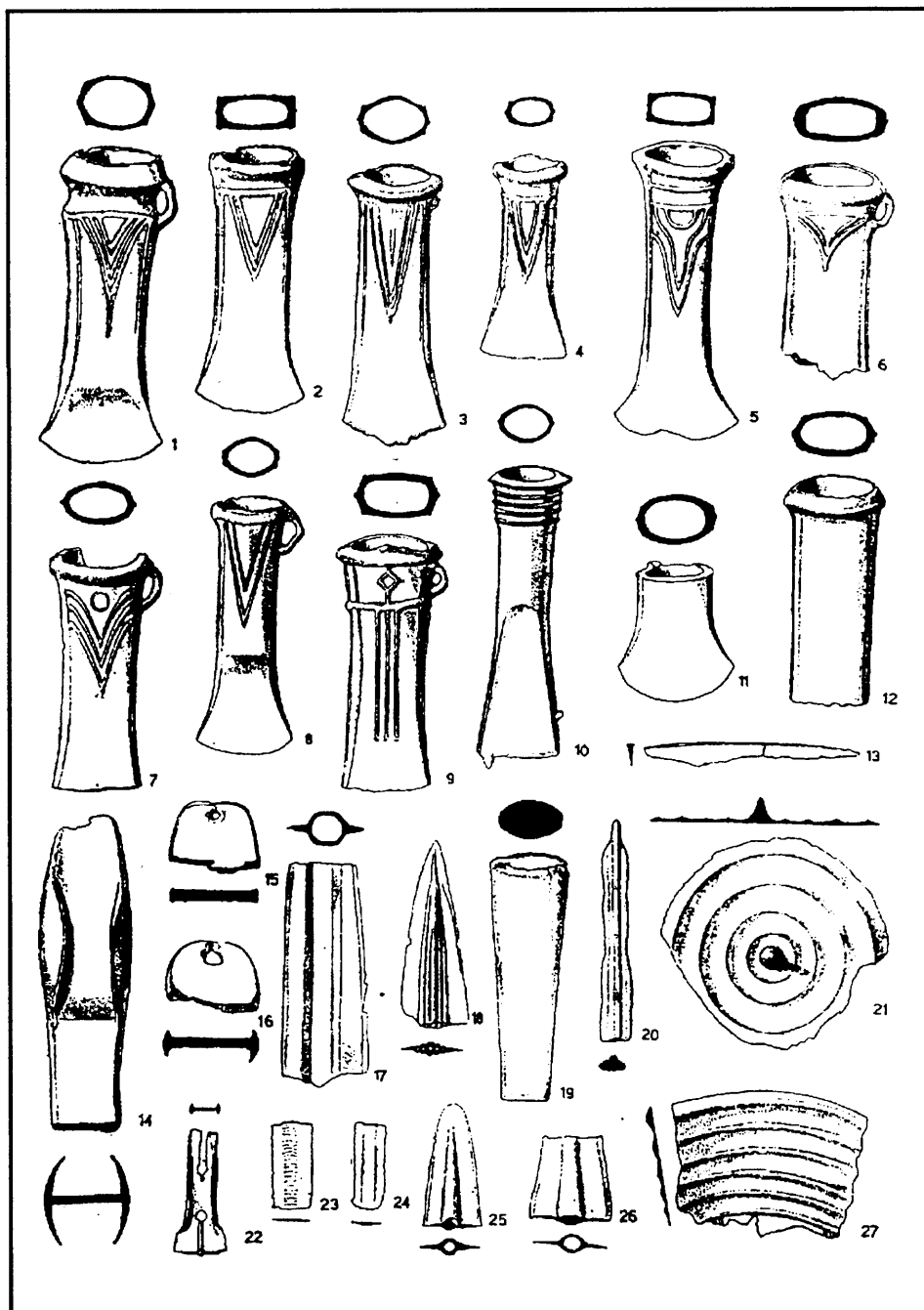
TAB. 3.

- 1 Budrovci/Jabučanje, srednje brončano doba
- 2a,b Đakovo/Rakova pustara, srednje brončano doba
- 3 Đakovačka Satnica, srednje brončano doba
- 4 Gorjani, kasno brončano doba
- 5 Đakovačka Breznica, kasno brončano doba
- 6 Budrovci/Jabučanje, kasno brončano doba
- 7 - 8 Strizivojna/Šimenica, kasno brončano doba-halštat
- 9 Strizivojna/Šimenica, laten (željezno koplje)

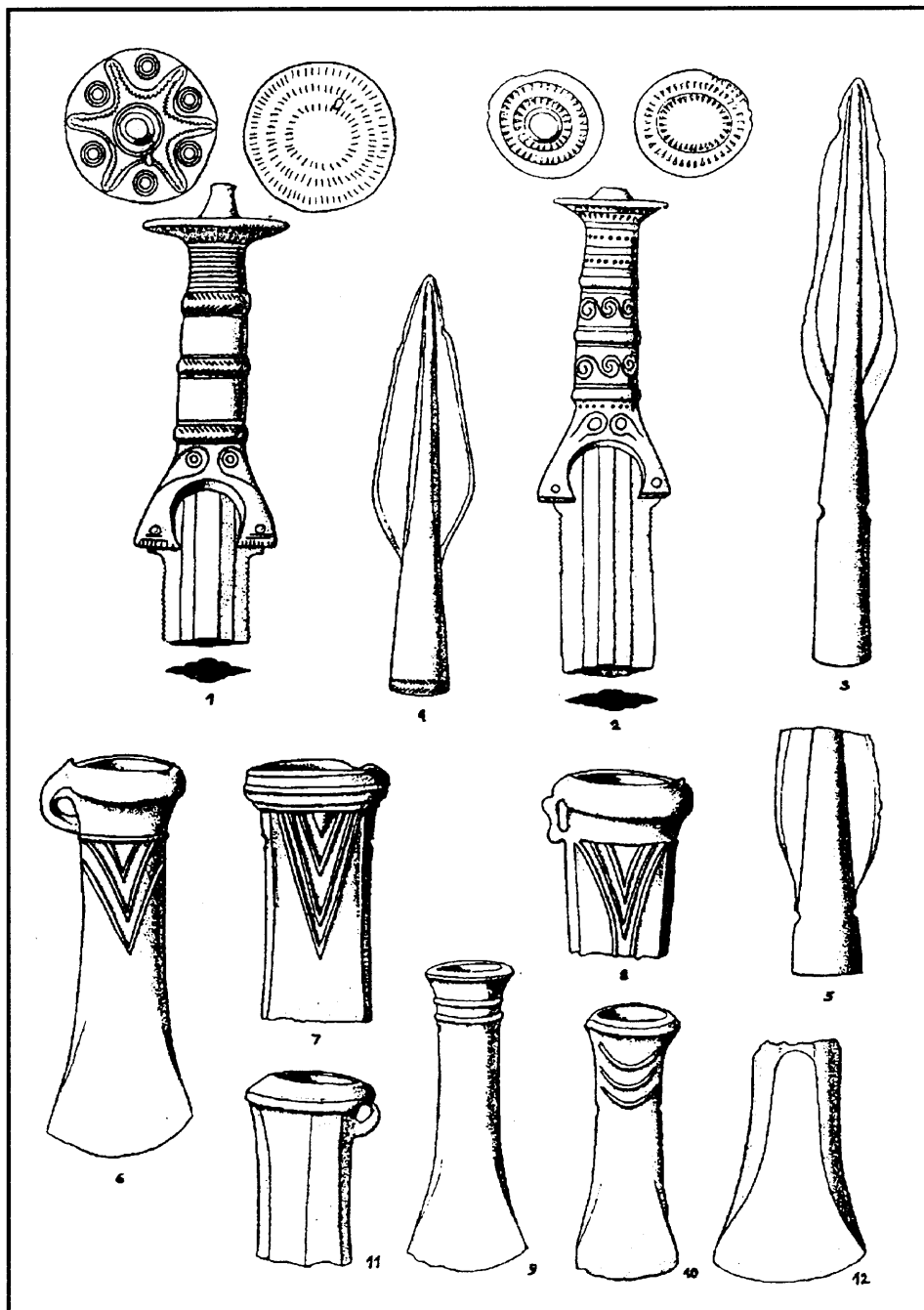
TAB. 5.

1 - 26 Veliko Nabrđe, dio ostave (prema K. Vinski-Gasparini, 1973.)

TAB. 6.

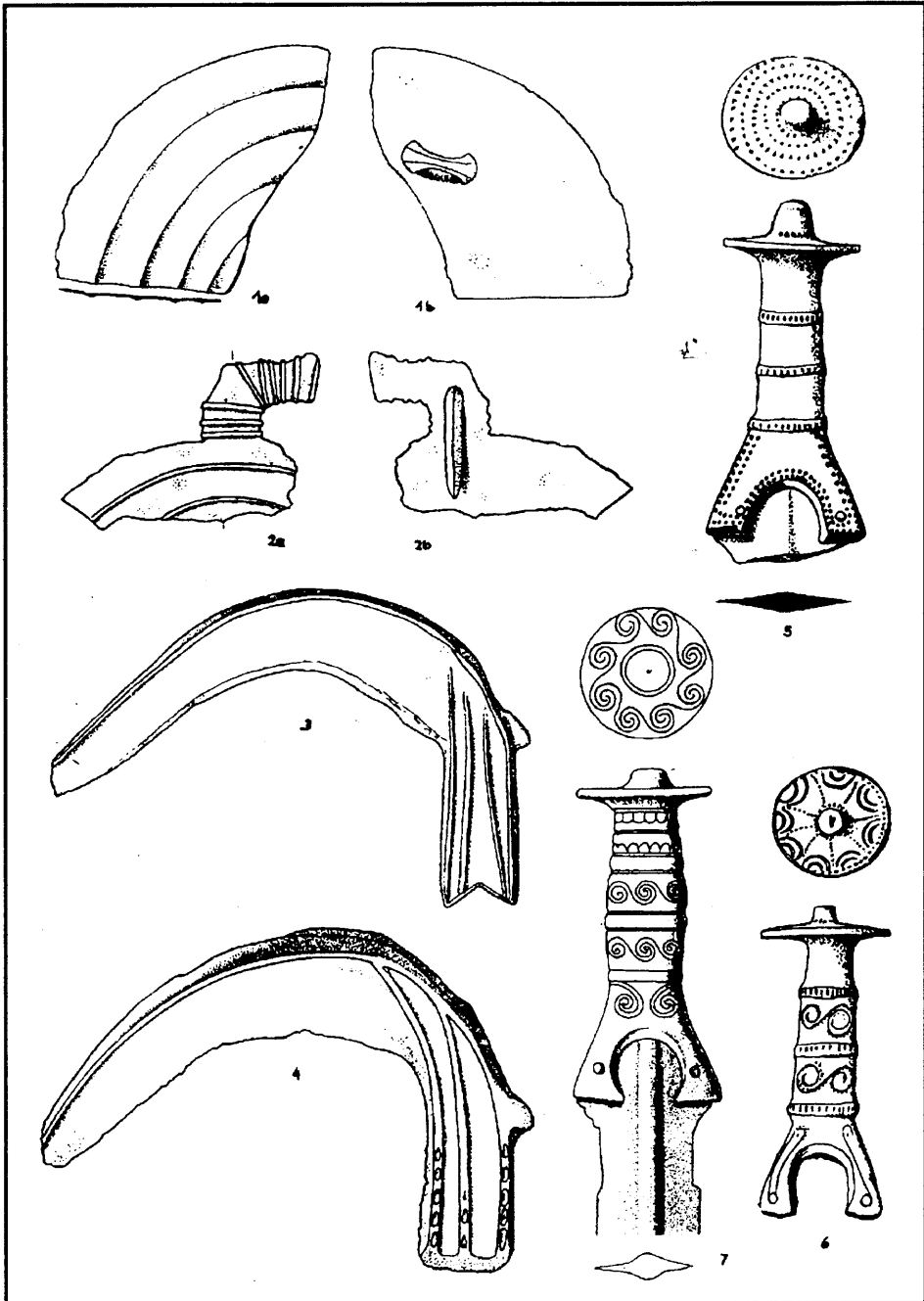
1 - 27 Veliko Nabrđe, dio ostave (prema K. Vinski-Gasparini, 1973.)

TAB. 7.

1 - 12 Punitovci, dio ostave (prema K. Vinski-Gasparini, 1979.-80.)

TAB. 8.

1 - 7 Punitovci, dio ostave (prema K. Vinski-Gasparini, 1979.-80.)